

Jag växte upp i Holaveden - Minnen från Laxhemmet och
Järnstadskogarna

Laxhemmet omkring 1914. Från vänster Carl August Ax,
Verner Ax, Sigrid Ax, Mor Fina och Helga Andersson.

Verner Ax
Red. Ulla Baugner
Ödeshög 1995

47215

1/4
1/4

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD 1

FÖRFÄDER

Morfars föräldrar 3
Mormor 4

TIDIGA BARNDOMSMINNEN

En svunnen tid 7
Den gamla trätrappan 8
När jag gick åt "Africkat" 9
Gårdsspöket 11
Min första kärlek 11
Virvelvinden, Fångta-Fina, Fjärapuss och Fiskare-Axel 12

LIVET PÅ EN SKOGSGÅRD I BÖRJAN AV 1900-TALET

Gården 14
Sommaren 1914 14
Kreatursskötsel och mjölkproduktion 15
Kreatursmarknad i Ödeshög 16
Slätter 17
Rågskörd och trösk 18
Julförberedelser 19
Julkafferep 20
Halmkörning 20
Vägar, vägunderhåll och snöröjning 21
Knappa villkor 22
Vedtransporter till Rök och Hästholmen 23
Skogsavverkning 25
Bekymmer 26
Tekniska nymodigheter 27

BARN- OCH UNGDOMSMINNEN

Vår skola 31
Krigsåren 32
Höstminnen från gamla tider 34
Greta Svensson 35
Konfirmation 37
Myrekullen 39
Ung på 20- och 30-talet 39
Arbetslivserfarenheter 41
Beväringsliv 44

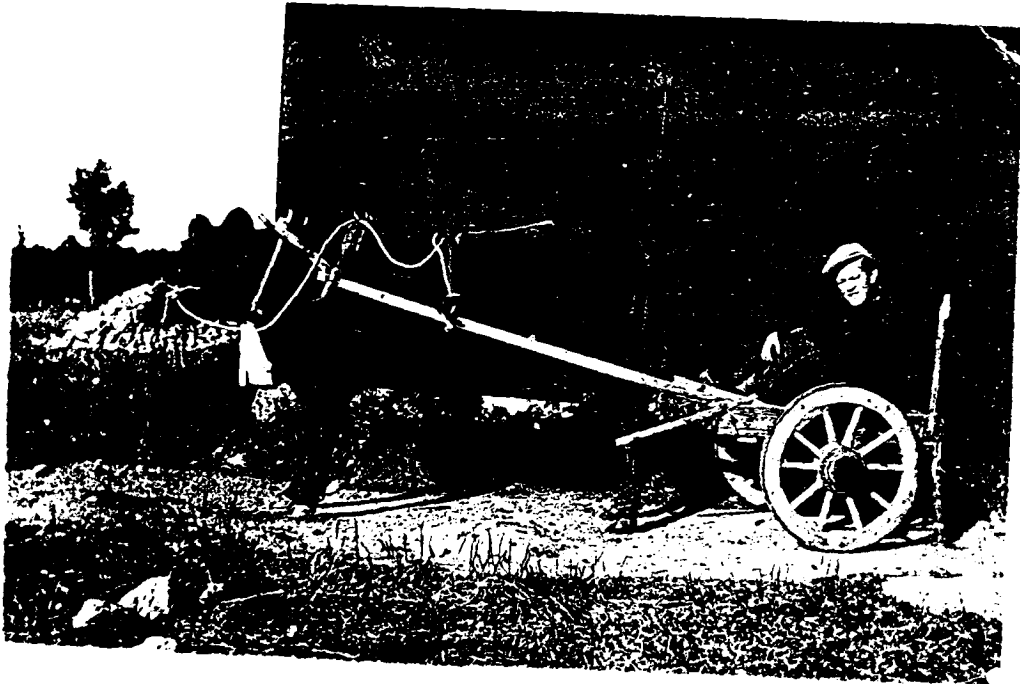
FOLKET I STORSKOGEN

Storskogen och kyrkvägen 51
Möten med skogens konung 54
Krösaskogen 55
Två bröder 58
Kristoffer Emanuelsson och hans sambo Alida 59
Spindor 63
Johanna Frisk och Karl Jonsa 63

Tjoalitten 66
Farbror Johan, alias "Ack-ack-ack!" 67
Tack för go mat! 70
Hedda och Robert och Kalle Hagstedt 71
Johan Roth 73
Annars Petter i Göleryd 75
Huldas-Kristin 76
Åsgårda 77
Petter-Inges-Petter 79
Bosa-Gustav 81
Bosafia, Adel-Nittan och skomakaren i Rambergstorp 82
Husförhör 83
Simon 83

BARNDOMENS DIALEKT

En del namn och uttryck från mormors tid 85
Exempel på dialekt 85

Lennart Ax med hemmagjort ekipage.

FÖRORD

Laxhemmet eller Lindeberg, som nuvarande ägaren Lennart Ax kallar gården, är en gammal skogsgård i St Åby socken. Den köptes 1855 av Anders Persson och Christina Persdotter men finns omnämnd långt tidigare. Anders och Christina kom närmast från Kaxbol i Ödeshögs socken, men Christina var född på Järperyd inte långt från Laxhemmet. Äldsta dottern Josefina ("Mor Fina") föddes samma år i Kaxbol men flyttade som mycket liten till Laxhemmet, där hon kom att bo praktiskt taget hela sitt liv.

År 1890 fick Mor Fina och hennes man Anders Alfred Johansson arrendera Laxhemmet. Mor Finas föräldrar hade då flyttat till Syllerstorp. I och med Christinas död 1897 kunde Mor Fina och Anders Alfred köpa Laxhemmet, som de brukade tillsammans till Anders Alfreds död 1903. Där växte också deras tre barn upp: Sigrid f 1888, Helga f 1893 och Halvar f 1898.

Efter Anders Alfreds död följde några besvärliga år för Mor Fina. Men när äldsta dottern Sigrid gifte sig med Karl August Ax 1908, fick dessa arrendera Laxhemmet och överta ansvaret för gårdens skötsel. År 1920 kunde Sigrid och Karl August köpa Laxhemmet. Mor Fina bodde kvar på gården till sin död 1928.

Sigrid och Karl August Ax fick tre barn: Verner f 1909, Linnea f 1920 och Lennart f 1926. Verner, som var betydligt äldre än sina båda syskon, lärde som barn känna många av de människor som då levde i Järnstadskogarna. Han har mycket klara minnen av dem och livet på skogsgårdarna. Genom sin mormor (Mor Fina), som var en mycket viktig person i hans liv, fick han också kännedom om vad som hänt i betydligt äldre tider.

Helga Andersson gifte sig 1915 med Karl Ström och bosatte sig på granngården Rävskinnshult. Liksom sin syster Sigrid kom hon alltså att bo kvar hela livet på den plats där hon var född och uppväxt. Brodern Halvar Andersson flyttade till Ödeshög och gjorde sig bl a känd som en flitig dokumenterare av gamla tider. Hans filmer, fotografier och tidningsartiklar ("Det var så länge sen...") rönste stor uppskattning och utgör viktiga tidsdokument.

Laxhemmet brukas fortfarande av Lennart Ax och hans fru Doris. Helga och Karl Ströms gård övertogs 1953 av yngste sonen Ragnar och hans fru Lilian men såldes 1963. Redan då var det svårt att klara sig på en liten skogsgård.

Utvecklingen i Laxhemmet och Rävskinnshult speglar tydligt vad som hänt i skogsbygden under 1900-talet. När Verner Ax var ung, brukades två gårdar i Laxhemmet: föräldragården och Karl Johans gård, som beskrivs i Verners Minnen. I Rävskinnshult fanns tre gårdar i bruk. Därtill kom alla de oräkneliga torpställena och backstugorna, av vilka Verner beskriver en del. Det myllrade av folk uppe i skogen. När Doris Ax kom till Lindeberg (Laxhemmet) 1948 bodde fortfarande 32 personer på gårdarna i Laxhemmet och Rävskinnshult. Idag bor bara Lennart och Doris Ax kvar. När blir även deras gård sommarbostad?

Verner Ax var tidigt medveten om denna utveckling och skriver ofta om den i sina Minnen. Med stillsam ironi kommenterar han

det svek som han tyckte begicks mot det hårt arbetande folket i skogsbygden. "Bara stugorna kom bort och alla gamla blev döda, så byggdes farbara vägar överallt i skogarna. Tänk, om de gamla kunde se hur bra vägar det finns nu i skogen, där de med möda släpat sig fram till fots för att dagligen komma till sitt arbete nere i bondgårdarna!"

Mor Fina.

Sigrid, Halvar och Helga.

Verner med sina föräldrar.

FÖRFÄDER

MORFARS FÖRÄLDRAR

Allt som jag har upplevt som produktiv individ ligger bakom mig nu. Nu gör jag som gamla mormor gjorde på 10- och 20-talet. Hon gick en liten bit framåt och sen stannade hon och såg sig tillbaka ett tag. Som barn tyckte jag att hon bar sig egendomligt åt. Jag kommer ihåg att jag en gång frågade henne varför hon gjorde så. Efter att ha funderat ett tag svarade hon mig. "När du blir lika gammal som jag, så frågar du inte. Då kommer du att förstå."

Ja, hon hade rätt. Nu är jag i den åldern hon var då och väl det. Bildligt talat ligger alla minnen, både tråkiga och glada, där bakom i minnenas dimmor. Somliga syns mig klara medan andra är mer dunkla.

Morfars föräldrar Anna-Greta Andersdotter och hennes man Johan Petter Månson arrenderade gården Bro i Stora Åby socken av Petters föräldrar. Efter en tid förolyckades Johan Petter på hemvägen från Stora Åby kyrka. Han var illa känd för sitt supiga liv. Han hade suttit i stocken under gudstjänsten i kyrkan för sitt supande. Det fanns en s k stopakrog i Åbygatan. Det talades om att ett par personer hade skrämt hans hästar, som kom hem utan husbonden och utan kälkar. Han låg död i en vägkrök och hade slagit huvudet i en sten.

Anna-Greta var ensam med sina sex barn och fick flytta upp på en liten kammare på vinden. Ingen av barnen var så stor att de kunde arbeta, varför mor Anna-Greta alldeles själv fick försörja dem så gott det gick med att gå på dagsverke. Svärmor var känd som en satkäring. Hon kastade upp soporna uppför trappan med skyffel, när hon städade farstun och skrek: "Ta reda på dina sopor!"

Anna-Greta vistades sina sista dagar hos sonen Alfred i Laxhemmet. Hon avled 1901. Hon lär ha varit en mycket from människa och strängt religiös. Barnen vart goda människor trots att de hade en sådan tråkig far.

Arvskiftet ägde rum i Laxhemmet den 9 maj. Två av sönerna hade då emigrerat till Amerika, men de andra barnen, sonen Alfred i Laxhemmet och de tre döttrarna, var närvarande. Varje sterbhusdelägare erhöll kr 55,97 som arv efter sin mor. Hela summan att dela var kr 335,84, när kostnaderna var avdragna.

Jag har hittat ett gammalt auktionskvitto, som visar att min morfar Alfred köpte en del saker efter sin mor. Bl a ropade han in en säng för 50 öre, en soffa för 1 kr, en kommod för 25 öre, böcker för 5 öre och en sjal för 3 kr. Det dyraste inköpet var ett bolster för 8 kr. Sammanlagt ropade han in saker för 34,20.

MORMOR

Det är idag den 14 mars 1985. Idag för jämt 130 år sedan föddes vår mormor Josefina Matilda Axelina "Mor Fina" i Laxhemmet. Hon var en av många syskon som växte upp i Laxhemmet under mitten av 1800-talet. Far var Anders Gustav Person, mor var styvmodern Kerstin. Där var två barnkullar, då Anders' första fru dog i unga år.

Fina var den äldsta i kullen. Hon berättade hur sträng styvmor var vid dessa styvbarn. Hon slog dem med allt vad hon hade i händerna vid tillfället. Mor Fina fick en gång stryk med en eldtång i huvudet. Det blev stora märken som syntes hela livet. Även far var hård. Han ägde även Backgården i Syllerstorp, där de hade djur som de gick emellan för att sköta. Han höll även på med odlingsarbeten emellanåt. Det var knappt med maten ibland, ty han lär ha sagt till mor Kerstin: "Laga att jag får med mig mat, jag som arbetar. Ungarna kan svälta som är hemma och inget gör."

Barnen måste ge sig av från hemmet mycket tidigt. I skolan fick de inte gå någon längre tid. Mor Fina hade endast gått några få veckor. Hon hade lärt sig läsa men kunde inte skriva och räkna. Men att kunna läsa var viktigast, för annars fick man inte gå i konfirmationsundervisningen. Att ha gått och läst var mycket viktigt, för därpå grundades ens samhälleliga rättigheter. Man fick inte gifta sig, om man inte hade gått och läst, och knappast heller bli begravd som en vanlig människa.

Fina kom ut att tjäna bondpiga men skaffade sig snart en liten flicka, men med den kunde hon ju inte få komma hem. Barnafadern var väl inte underhållsskyldig på den tiden, utan Fina fick ta plats utan någon som helst lön. Hon fick nog slita hårt för att få mat åt sig och barnet.

Vi har forskat i gamla handlingar och konstaterat, att hon var i Tegneby mellan Ödeshög och Hästholmen i några år. Så tjänade hon även en tid hos patron Andersson i Stora Åby Västergård. Det var en stor arbetsplats på den tiden. Där var en massa folk, pigor och drängar samt statare. Där fanns ju även ett brännvinsbränneri. Patron själv var en sträng och fordrande herre, som kunde driva på tjänstefolket med piska, om han ansåg det behövt.

Allt gjordes för hand på den tiden. All säd mejades med lie, ja, det t o m räfsades för hand. Alla statarkvinnor var skyldiga att arbeta, det ingick i statarlivet, all mjölkning utfördes av statarhustrur och för hand och under skördetiden måste de handbinda all säd. Stora, starka drängar mejade av säden och pigorna måste hänga med att binda. Det dugde inte att släpa efter, för då kunde det hända att patron kom med käppen och piskade på benen.

Det var nog inte så stora skördar på den tiden. Ett år vart kornet ovanligt kort berättas det. Det var så kort att det gick inte att göra band av, man fick ta med halm hemifrån för att binda med. Kvinnorna var ofta med barn i långt framskridet stadium. De hade ju svårt att hänga med. Några hade småbarn som inte kunde lämnas ensamma utan måste tagas med ut, om det inte fanns större syskon hemma.

I statstugorna rådde stor fattigdom. Många familjer drack opp sina pengar. Brännvin fanns ju att få, det köptes i kannevis (1 kanna = c:a 3 liter). I staten ingick även vissa kannor brännvin årligen. Godsägare Andersson ägde ju även Orrnäs gård i Ödeshög. Där fanns även ett brännvinsbränneri.

Jag ångrar att jag inte lagt på minnet allt som mormor berättade om sin barndom. Jag minns att hon berättade, att hon en jul fick gå med julmat till en statstuga. Frun sände henne dit, ty den unga statarmodern hade nyligen fått ett barn. Frun gav mormor ett extra uppdrag. Hon skulle se noga efter om gossebarnet var lika en av hennes söner, ty det gick rykte om att en av hennes söner höll mycket till i den stugan. Barnet var ju tämligen nyfött, så mormor sade att hon inte trodde så. Men faktum var att pojken under sitt hela liv inte behövde lida nöd. Han blev målare och brevbärare, han miste en hand så han var handikappad genom livet, men när han blev utan pengar, så ryckte han bara farfar i rocken, sades det.

Mormor var en stor och stark kvinna. Hon kunde, som det sägs, lägga även de största drängarna i golvet, om det var så. Hon hade så stora händer och fötter och kunde gå så fort, att vi ungar fick springa allt vi kunde för att hinna med henne. Hon hade efter den tidens mode kjolar så långa och vida, att de släpade. Det var inte anständigt att visa mera av fötterna än tåspetsarna.

Mormor berättade att hon en gång tog städja i Kartleby i Väderstad hos gamla släkten Sundbom. Hon var där inte många dagar förrän hon blev osams med matmor. De rök ihop handgripligt, och mormor kopplade livtag på frun och satte henne på varma järnspisen. Därefter smällde hon igen dörren efter sig och lämnade sin tjänst. Men på den tiden kunde man inte göra så, arbetsavtalet varade ett helt år. Om ingen av parterna sade upp avtalet under året, så gällde det ytterligare ett år. Om man lämnade platsen hämtades man av polisen. Mormor väntade på polisen som aldrig kom. Frun hade väl nog att vårda sina brännsår och skaffa annan piga, som tog emot aga utan att protestera.

Mormors första dotter dog i unga år. I slutet av åttiotalet blev mormor gift och 1888 föddes mor, sedan Helga 1893, och Halvar 1898. Vår morfar Alfred dog 1904. Han blev inte så gammal, bara omkring 45 år. Det var mycket fattigt, det var stora skulder på gården och nu måste det bli att skaffa manlig arbetskraft. En karl från Strå socken, som hette Hjalmar, blev den förste. Det sades att då flickorna bråkade med honom, så tog han dem i hårflätorna, slängde dem över axeln och bar dem en bit. I synnerhet gjorde han det med Helga, som hade långt, kraftigt hår och var den mest ostyriga. Hon var ju endast tio, elva år.

Så småningom kom far in i bilden och 1908 gifte sig han och äldsta dottern Sigrid. Det var en mycket sen vår det året berättas det. Bröllopet var den 30 maj, men det var svårt att få tag i utslagna björkar att sätta vid dörren. Prästen som vigde brudparet hette Hultén. Han var då kyrkoherde i Stora Åby och Ödeshög och bodde i komministergården Stoeryd.

Far jobbade först som dräng på gården men tog så småningom över den på arrende. 1920 fick han köpa gården efter det att

all skog avverkats 1918 och sågats på gården under vintern. Det avverkades 52.000 kbf a' 50 öre kbf, så det blev stora pengar på den tiden. Mormor var en tämligen förmögen dam.

Julen efter det att mormor hade dött hände något egendomligt. Det var på själva julafton 1929. Vi var samlade alla hemma i köket som vanligt. Min mosters familj var även kommen. Det hörde till traditionen, att vi samlades varannan jul hos varandra.

Klockan var väl fyra på eftermiddagen, och vi skulle dricka kaffe för att sedan dela ut julklapparna. Barnen lekte och stimmade. Vi äldre satt och pratade. Snart skulle tomten komma. Jag själv skulle bli tomte. Nere vid dörren till farstun står en soffa, och där sitter från dörren räknat morbror Kalle, jag själv samt min mamma och moster Helga. Vi sitter och pratar och skojar.

Då plötsligt stampar det hårt på den gamla trätrappan. Det är en hel del snö ute, så det tål att stampa av sig innan man går in. Någon kommer in i farstun, men till vår förvåning kommer ingen in utan stegen fortsätter uppför trätrappan upp på vinden. Det är elva trappsteg och det knarrar för varje fotsteg. Högst egendomligt! Är det någon som vill besöka mig? Jag har ju min kammare till höger om trappan. Men det är ju egendomligt. Det är ju i alla fall julafton, och då ger sig väl ingen ut i onödan.

Morbror Kalle, jag själv och mamma har ju hört så tydligt att någon gick dit upp på vinden. Vi måste gå upp och se efter vem det är. Vi tänder en lykta och går upp alla utom barnen, som är rädda. I västra ändan av stugan var det inte inrett mer än till hälften. Det var endast golvat och upplankat för garderober på sidorna. Där hängde våra kläder, i synnerhet i garderoben till höger. I garderoben till vänster hängde några gamla kläder som tillhört mormor, som varit död sen nyåret.

Vi synar överallt och lyfter på alla kläder, men ingenting av liv syns. Allt är frid. Vi återgår till vårt julfirande, men det blir inte den rätta stämningen. Vi var undrande hela helgen. Det var den första helgen som inte gamla mormor var med oss och firade jul. Var hon och hämtade någonting hon glömt månnstro?

Sedan dess har allt varit frid och fröjd i den gamla gården så vitt jag vet. De gamla har väl funnit ro.

TIDIGA BARNDOMSMINNEN

EN SVUNNEN TID

Det allra tydligaste minnet från min barndom står så glasklart för mitt inre ännu på min ålders höst. Det är från jultiden 1912 och jag var då endast tre år och åtta månader.

I granngården hade lilla Anna blivit född på Luciadagen. Min mormor gick i bygden och var hjälpreda åt folk som behövde hjälp. Det var ofta som familjer behövde hjälp vid barnsbörd, begravningar etc. Både före och efter förlossningen behövdes hjälp.

En dag sade mormor: "Du får följa med mig om du vill och titta på något livat, som du aldrig förut sett, hos grannens." Det var ju spännande. Vad kunde det vara? Var det något djur av något slag? "Nej, det är något helt annat skall du se," sade mormor. Jag tog på mig kläder och skor. Det var kallt och snö, för det var ju dagarna före jul.

I grannstugan var det många personer bl a tant Hilda, men hon låg i sängen. Nära henne stod det en annan liten säng, en vagga, och däri låg ett litet barn och skrek i högan sky. Jag hade aldrig sett ett så litet barn förut. Jag tyckte det var hemskt. Vad skulle jag här att göra? Jag ville ut och hem fortast möjligt, men det var ogörligt, för någon höll fast mig.

Men det var inte nog med detta. De ville att jag skulle smeka och klappa det där skrikbyltet också. Nu tog de upp henne ur hennes säng och närmade henne till mig. Men nu var det nog! Jag slet mig lös och kröp bakom en symaskin som stod i hörnet. Då kom barnets farmor och sade, att hon skulle hjälpa mig. Men grymma kvinna! I stället för att hjälpa mig drog hon symaskinen från väggen. Men nu kröp jag under den stora hörnsängen, där jag låg tills mormor skulle gå hem.

Så var Annas och mitt första möte. Så småningom växte lilla Anna och jag själv upp tillsammans med de andra syskonen. Vi blev de allra bästa vänner, lekkamrater och skolkamrater. Lilla Anna och jag var inte ett dugg rädda för varandra i fortsättningen. Men ödet ville inte att det blev vi två som skulle vara ihop genom livet.

Lilla Anna och hennes syskon har varit borta under många år redan. Äldsta systemen reste till USA 1926. Även hon är död. Hon lovade att komma hem och hälsa på oss, när hon varit i Amerika i tjugo år. Hon och hennes make, även han svensk, bosatte sig först i Chicago. En gång när de kom hem från arbetet var deras hem plundrat på allt. De hade allt på avbetalning och inga försäkringar. Det var bara att ta nya tag och börja om på nytt. Men Judit kom aldrig hem mera.

DEN GAMLA TRÄTRAPPAN

Som liten pys tillbringade jag många timmar på den gamla förstutrappan där framför mitt hem. Det var inte någon hög trappa, endast tre trappsteg, men den låg mot söder, så solen lyste så varmt från tidig vår till sen höst. Det var svarta myror i de gamla trästockarna, som låg som underlag. Mor var inte så glad åt myrorna, ty de kom in och hälsade på i köksskåpet ibland, särskilt i sirapsburken, om inte locket råkade vara på ordentligt. Där hade de en ovana att gärna vilja göra besök, som alltid slutade med katastrof för dem. Men jag som barn hade många timmars förströelse med myrorna.

Det som jag minns allra bäst var när jag fångade stora bromsar inne på köksfönstret och lade ut till myrorna. En liten stund blev det rena villervallan, innan de hann samla sig. Det blev rena mobiliseringen för att ta hand om det stora bytet. Men jag tyckte det var dålig organisation på deras arbete, de drog ju inte åt samma håll, och några satt uppe på bromsen och åkte med. Men trots allt så gick det framåt, men sällan så rakt precis, så de flesta myrorna drog väl hemåt ändå.

En varm sommardag, när vi kom hem från markerna, fick vi se en stor, svart orm, som rann in under bron. Nej, det var inte en snok, det var en äkta huggorm. Nu vart det slut på leken på farstutrappan ett tag. Det var ju ledsamt, men så en dag kom far hem från skogen bärande på ett järnspekt. Ormen var ute men vände kvickt för att återvända under bron igen. Då slängde far det tunga spektet på honom och sedan behövde vi inte vara rädda längre för den ormen.

En annan sommardag kom det en tjäderhöna från skogen med en massa små kycklingar omkring sig. Det intresserade katten förstås, men han fick ingenting av dem, fast två av dem jagade han in under trappan. Far och morbror skaffade fram spekt och baxade under trappan och fick tag på kycklingarna. De pep högt, när de tog i dem, och tjäderhönan, som uppehöll sig i närheten, kom rusande för att skydda sina ungar. Hon var så arg, att hon flög på oss, men när hon hade fått dem samlade så gick hon åt skogen med dem igen.

Det är en sommarkväll i början på juli månad. Solen håller på att gå ned i väster och den glimmar mellan trädtopparna. Mor därinne håller på att separera mjölken. Hon sjunger till separatorns surr. Korna nere på ängen betar, deras klockor klingar och solen kastar sina sista strålar på de blanka tallarna där borta i öster. Luften är full av hussvalor, de har fått sina ungar. De har sina bon under takfoten på stugan, där vi somliga år har räknat ända upp till trettio bon. Ungarna sitter ofta kvar i bona. De kan inte flyga så bra än.

Även uppe på taket på stugan under tegelpannorna bygger tornsvalorna. Deras flygövningar skär som blixten genom luften. Även i ladugården finns det svalor. Man tröttnar aldrig på att sitta och se på deras övningar. Så när solen gått ner helt kommer fladdermössen. De har sina bon under bräderna på magasintaket. Dem var jag nästan rädd för när jag var liten, de var så närgångna och mystiska, de kom så nära och hördes inte heller.

Igelkottar kom ibland på sommarkvällarna och hälsade på med

hela sin familj. Ja, det förstås, far var inte med, han svek familjen. Honom kunde man träffa på ute i markerna lite var som helst långt från mor och ungar. Mor med ungar kom gärna fram till trappan för att tiggas mat. Varm, nymjölkad mjölk smakade gott, gärna i kattens skål, det fick katten gå med på, han kunde inte göra något åt detta, för de var lite vassa att tas med. Vi trodde att det var endast våra igelkottar, och att de höll till endast vid vår gård, men att det inte var så fick jag bevis för en sommarmorgon. Jag kunde spåra dem nästan tre kilometer, när hela familjen varit ute på nattvandring. Spåren efter deras små tassar syntes i dammet på vägen nästan vid alla stugorna i byn.

En ruskig höstkväll när jag skulle gå ut till far i stallet, fick jag låna mors vita vardagshatt. När jag kom ut på yttertrappan, såg jag att det satt en ugglan på uthustaket. Hon skrek klivitt, och jag härmade henne med påföljd att hon flög rakt på min vita hatt. Jag skrek och slog omkring mig och rusade mot staldörren. Far öppnade, men ugglan flög iväg med mors vita hatt i klorna. På lagårdsbacken tappade hon den. Efter detta har jag haft stor respekt för ugglor.

NÄR JAG GICK ÅT "AFRICKAT"

Under 1988 firade vi hundraårsminnet av en av våra största diktare, Dan Andersson. Jag älskar Dan Anderssons dikter, ty de har något att giva som inte andra dikter har. Därför läser jag och lyssnar på dem med stor andakt. De rör mina känslor och skapar stämningar, som inget annat kan.

Det är särskilt några rader ur en dikt, som får mig tillbaka i tiden till min tidigaste barndom: "Kom och stå med mig vid hagens grindar,/ när de vilda gässen flyga över byn." De raderna framkallar hos mig en stämning av höst, en tom beteshage med avlödade björkar och begynnande skymning. Så kommer ett minne från barndomen, som står framför mig som det hänt igår.

Vi hade en åker i skogen, numera igenlagd och skogbevuxen. Där var far och mor samt jag, en liten parvel, en sen kväll. Det var väl i slutet av september. Far och mor hade varit där på dagen och mejat av säden, och vi var nu där för att sätta upp säden och räfsa. Runt omkring åkern stod de stora granarna mörka mot kvällshimlen. En fullmåne steg upp i öster, och strålarna letade sig fram mellan grantopparna ned till oss på åkern. Det var så lugnt och stämningsfullt. Stubbåkern var som ett ljus öga i den mörka skogen.

Plötsligt hördes ett så underligt ljud där borta i norr. Det susade och knarrade på något underligt sätt, och det kom allt närmare och närmare. Jag blev rädd och sprang till far och kramade honom så hårt på benen, att han knappast kunde gå. De stora fåglarna kom svävande strax över trädtopparna och gläns-te som av silver. Det var väl månens strålar som reflekterades på deras kroppar.

Det blev för min fantasi en överklig sagostämning över detta. De stora fåglarna såg jättelika ut för mig. Jag hade ju inte

sett så stora fåglar förut, och så detta ljud från vingslagen och fåglarnas ropande. De största fåglar jag kände till var tuppen och hönorna därhemma.

Men det stod inte länge på förrän allt var över. Fåglarna försvann bakom trädtopparna i söder. Men nu måste jag få en förklaring på detta som jag fått vara med om. Vad var detta och vart var fåglarna på väg? Nu fick pappa det inte lätt att besvara alla frågor som jag ställde. Det blev många, många. Jag fick dock veta, att det var vildgäss från sjön Tåkern och att de var på väg till ett varmare land.

"Du förstår," sade far, "de är på väg till ett varmare land, som heter Afrika. Det trivs inte med vårt kalla Sverige längre, ty här blir det bara mörkt och kallt med snö och rusk. Då flyger de till Afrika, där det är skön sommar, när vi har vinter här. Där, förstår du, är det så varmt, att människorna behöver inga kläder, och där blommar det alltid." Det blev något för min lilla hjärna att fundera på. Jag föreställde mig förstås att Afrika var strax bakom skogen.

Kanske var det morgonen därpå som jag fantiserat färdigt. Jag kommer inte så exakt ihåg tiden. När min mor emellertid gick ut på farstubron för att ropa in mig till mat, så satt ingen liten pojk på berget, där jag alltid brukade ha min lekplats. Det vart oro med en gång och man måste ut och leta. Att börja med sökte man igenom alla enbuskar i omgivningen, ty det hade hänt att jag somnade ute. Men så var det inte nu, där fanns jag inte. Så draggades det i dammen nere i hagen, och källan, där vi tog vatten, revs varsamt igenom med en båtshake. Grannarna kontaktades, men ingenstans syntes pojken till. Förtvivlan var stor.

Man funderade på att koppla på polisen, men det var inte så enkelt, ty det var en dryg mil till dem. Jag tror inte att de ens ägde en cykel och telefon fanns det inte då uppe i skogen. Jag själv var på väg till "Africkat", som jag sade, och jag hade sällskap med Måsse, vår stora, gamla huskatt. Han och jag var ofta i sällskap, men om det var jag som följde katten, eller om det var katten som följde mig, det vet jag inte. Jag minns bara att katten gick med rumpen rätt upp i vädret.

Katten och jag hade kommit långt in i storskogen, då vi mötte en farbror som hette Cassel. Han förstod att detta stod nog inte rätt till, så han frågade förstås vart vi skulle gå. Jag försökte förstås förklara, att vi skulle gå till "Africkat" och titta på fåglarna och de svarta människorna, som inga kläder hade. Men då sade farbror Cassel: "Är det inte lika bra du följer med mig tillbaka nu? Du förstår det är så förskräckligt långt till Afrika, så dit kan du inte hinna idag, och då får du ligga ute i skogen många nätter innan du kommer fram."

Man berättade senare, att han hade haft att göra länge, innan han kunde få mig att ändra uppfattning. Slutligen gav jag med mig, med då ville inte katten följa med. Farbrorn försökte fånga den, men han sprang upp i ett högt träd, så det var inget att göra. Att det blev stor glädje när den förlorade sonen kom hem, det behöver väl knappast nämnas.

Katten kom hem efter några dagar. Han hade ett extra matställe

på andra sidan skogen, dit han brukade titta till ibland. Men det var inte i "Africkat", det vet jag säkert!

GÅRDSSPÖKET

Varje gård med självaktning har ju ett eget spöke och det hade vi också. Bakom huset är en bergbacke, där det står en gammal ek. Den är nog många hundra år och har nog sett de första bebyggarna, som kom hit och odlade för första gången, tänker jag. Det antydde att någon i långt förgången tid hade hängt sig i dess grenar, men ingen kunde säga vem eller när det hänt.

En gång, en sen höstkväll, skulle min mormor hämta kläder som hon hängt ut på dagen på tork däruppe. Hon kom hem med andan i halsen men utan tvättkläder. Hon var alldeles skräckslagen, och när hon samlat sig lite, så berättade hon att hon sett en person under eken utan något huvud. Hon gick senare aldrig mera upp till kullen när det blev skymt.

Jag funderar på om det var ett trick för att skrämma mig som liten att inte gå åt det hållet, för på baksidan var det ett högt stup, dit jag inte fick gå.

MIN FÖRSTA KÄRLEK

Jag har en liten episod ur mitt liv, som jag vill berätta. Jag kan inte med bestämdhet säga på året när det var, men jag hade i varje fall inte börjat skolan.

Det handlar om min mormor som vart änka i unga år. Hon bodde på undantag hos sin dotter till sin död 1928, och därför var hon så gott som min andra mamma. Det var sommar med sol och blommor, det var det alltid när man var barn. De små bedrävelser som fanns glömde man så fort och så sken solen igen.

Men jag hade fått en så stor bedrävelse som jag hade svårt att glömma. Jag grät hejdlöst för någon sak som jag nu inte minns, men det var något som jag var hemskt besviken på. Mamma och mormor försökte trösta mig men förgäves. Jag bara fortsatte att gråta.

Till slut sade mormor: "Du skall få gå med mig bort på söndag. Jag är bjuden till Bränneryd, de har fått främmande från Amerika, och de har med sig en liten flicka som du kan leka med." Jag hade inga syskon vid den tiden. Det lät så intressant, så jag slutade att gråta. Men nu började i stället ett intensivt tjat på mor och mormor. Är det inte söndag snart? Hur många dagar är det till söndag?

Tiden rörde sig i alla fall, så det måste ju bli söndag. Men när den kom, hade de kommit överens om att jag inte skulle få

följa med, för jag var för liten. Jag skulle inte orka. Men jag upptäckte deras komplott, så det var inget de kunde göra.

Som sagt blev det söndag till slut. Solen sken så extra vackert den dagen. Jag minns hur tallstammarna i storskogen blänkte och hur fåglarna kvittrade i buskarna. Det var nog en timmes gångväg genom skogen, hela vägen på en smal gångstig. På ett ställe minns jag kristallklart hur vi gick över ett kärr på en kavelbro, trädstammar som var lagda över att gå på. När vi kom fram, minns jag den gamla stugan med alla rosorna längs väggen. Det var en lång, låg stuga. Fönstren var låga med bara fyra små rutor. Det var nog en mycket gammal stuga.

På förstubron satt det en mycket gammal farbror, som hade ett mycket långt, vitt skägg. Jag var nästan lite rädd för honom. Men vad jag mest minns så var det hängmattan mellan äppelträden. En sådan hade jag aldrig sett förr! Den hade amerikanerna fört med sig förstås.

Den lilla flickan från Amerika kom och tog mig i hand och gav mig en puss rakt på mun. Jag vart nog väldigt förlägen för jag var blyg, men det var inte hon. Hon föreslog att vi skulle lägga oss i hängmattan, och där blev det så många, många pussar, att vi somnade i varandras armar till slut. Omsider vaknade vi. Det var mormor som ruskade i mig. "Du måste vakna! Vi ska gå hem nu, men tanten vill bjuda på saft och kakor först." "Gå hem, nej då! Jag vill stanna här. Du mormor får gå hem ensam. Du får komma efter mig en annan dag i stället. Jag vill bli här åtminstone tills i morgon."

Men det fanns ingen återvändo. Alla måste vi skiljas åt förr eller senare. Många får mötas åter, somliga aldrig mera. De följde oss en liten bit bortåt stigen. Jag fick en sista puss och sen såg vi varandra aldrig mer. Däremot fick jag hälsningar ett par gånger genom deras morföräldrar här i Sverige.

Den lilla gården Bränneryd i Rök socken hade föda åt ett par kor. Den tillhörde Renstad gård och var ensligt belägen. Dit hittade inga främlingar som inte kände till vägen, ty det var så många krokar innan man kom dit. På senare år stod den öde. T o m stadsbor som ville ha sommartorp drog sig för att flytta dit. Det var väl för lång väg för att ställa i ordning för att ta sig dit med bil.

En dag för några år sedan lät ägarna på Renstad gård brandkåren ta sig dit upp för att elda upp den. Nu har skogen tagit igen allt vad människorna lånat med mycket slit och odlat.

VIRVELVINDEN, FÄNGTA-FINA, FJÄRAPUSS OCH FISKARE-AXEL

En vårsöndag med strålände solsken och lugnt och varmt väder lekte vi barn på ett berg utanför logen. Det kom en virvelvind från hagen svepande med sig en massa bråte, gamla vissna löv och gräs från markerna. Det var som en jättestrut. Vi hann ingenting göra, förrän vi var mitt inne i virveln. Det var hemskt kallt och kusligt. Vi greps av panik av det isande kalla. Kläderna snodde sig om kroppen på oss, ögon och mun

blev fulla av sand och skräp.

Sen fortsatte struten rakt på Adel-Nittans maskin. Där dörren till maskinhuset stod öppen, där gick virveln in. Det blev en kraftig smäll som ett kanonskott. Vi barn vart hemskt skrämde. Vi sprang hem och berättade för mormor, som sade att det nog var Adel-Nittan som var och såg om sin maskin. Från den dagen gick vi långa omvägar förbi den gamla maskinen.

Det var personer som gick omkring med påsen på den tiden. Jag kommer ihåg en gammal tant som de kallade Fångta-Fia. Hon var beryktad för att kunna förgöra både människor och djur, om hon inte fick som hon ville. Hon kom hem en gång minns jag. Hon satt på vedlåren nere vid dörren. Den var ganska hög, säkert över metern, så hon nådde inte ned till golvet med fötterna där hon satt. Hon var klädd i ett gråvitt, fotsitt förkläde samt ett vitt huckle på huvudet knutet under hakan. Hon fick en kaka bröd av mormor, och därför drog hon upp en stor näverdosa och bjöd oss alla på snus. Själv lade hon en stor prilla under läppen.

Så fanns det andra handlare som liksom hörde årstiden till. De kom tillbaka efter en tid och var inte så farliga heller. Den jag mest minns var den vi barn kallade Fjärapuss. Han kom från Markaryd i Göingebygden. Han tog bl a upp order på dun och fjäder till kuddar och madrasser. Dessutom sålde han vävskedar tillverkade i Markaryd samt hemtextilier såsom spetsar och dukar, som hans gumma till stor del hade tillverkat.

När Fjärapuss kom stannade allt arbete, ty han var en berättare av stora mått. Han hade vissa ställen som han besökte. Där visste han att han kunde få sälja och få mat och vila. På andra ställen gick han aldrig in. Han åkte tåg från Markaryd till Frinnaryd, och sen vandrade han till fots i trakterna ända till Godegård. Så vände han och gick andra vägar tillbaka till Frinnaryd igen. Under tiden hade han depåer för påfyllning här och där.

Han fick ett tragiskt slut, vår stackars Fjärapuss. Han hittades nämligen ihjälslagen en dag i Smålandsskogarna rånad på pengar. Det var nog ett lönande rån, för han var antagligen stoppad på pengar när han gick hemåt.

En annan farbror jag minns var Fiskare-Axel. Han var vanskapt. Det var mest ett par långa ben som trampade den gamla paketcykeln med fisklådan och tvålarna. På våren och sommaren hade han många i sällskap, för då förföljdes han av tusen och en flugor. Han kom oftast på onsdagar. Då hade han fått överta fisken som de ordinarie fiskhandlarna fått över från torget på tisdagarna. Det var inte så underligt om man hade litet ont i magen ibland. Han sålde ju också tvålar. Vägen var knagglig, så tvål och strömming var en salig röra ibland.